

Erdély szerepe az I. világháborúban

A bukaresti Balassi Intézet román-magyar közös történelemről szervezett előadásorozatának következő állomásaként BERTÉNYI IVÁN a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpontja Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa Erdély szerepéről beszélt az I. világháborúban. Az angol nyelvű előadást követően kértük meg Bertényi Ivánt röviden foglalja össze a Balassi Intézetben elhangzottakat.

Erdély sorsát nagyon sok esetben nem az erdélyiek, hanem Erdélyen kívül álló tényezők befolyásolták, sőt, olykor döntötték el egyértelműen. Ez nem csak a XX. századra volt jellemző, hanem a korábbiakra is, ilyen példának említhetjük Erdélynek Magyarországgal történő unióját 1848-ban vagy akár a kiegyezés előfeltételeként 1867-1868 során, amikor is egyértelműen Erdélyen kívüli tényezők, vagyis a magyarországi vezetők és Ferenc József kompromisszumának eredményeként zajlott le az erdélyiek életét alapvetően meghatározó változás.

Az előadás fő témája az Erdély kérdésnek az I. világháború alatti előfordulása volt. Arról, hogy a magyar politikai elit legfontosabb szereplői hogyan illesztették be Erdélyt saját világháborús terveikbe. A magyar politikusok közül is elsősorban Tisza Istvánról beszéltem, mert ő volt az a politikus, aki az első világháború nagy része alatt Magyarország miniszterelnökévé döntéshozói befolyással rendelkezett. Megfigyelhetjük, hogy Tisza számára Erdély védelmének a kérdése már a világháborút megelőzően nagyon fontos szempont volt. A két balkáni háború 1912-1913-ban alapvetően átrajzolta a Balkán térképét. Pont azok az országok erősödtek meg, Szerbia, illetőleg Románia, amelyeknek Magyarországgal szemben nyíltan vagy titokban, de területi aspirációik voltak. Ezek a változások Tisza István számára a saját politikájának az átgondolását irányozták elő. Első körben felújította a már évekkel korábban is megtett kompromisszumos lépéseit az erdélyi román vezetők irányában, de a megváltozott helyzetben nagyobb kompromisszum készséget kellett tanúsítania nem csak kulturális és oktatási szférában, hanem a képviselőválasztások során, illetve a helyi adminisztrációban is. Ezek a tárgyalások nem jutottak eredményre, habár Tisza az összes akkori magyar politikus közül a legmérsékeltőbb, a legmegértőbb volt a román nemzeti követelésekkel szemben. Ennek a hátterében több okot sejtethetünk. Egyrészt maguk a románok valóban kevésnek tartották Tisza engedményeit, másrészt ők abban gondolkodtak, hogy Ferenc József, az akkor már nyolcvan négy éves uralkodó hamarosan elhalálozik és az utóda, Ferenc Ferdinánd, a trónörökös, akinek jó kapcsolatai voltak a románokkal biztosan többet fog adni ennél. Tehát nem érdemes most eladni a román jövőt Tiszának.

Azt nem sejtették, hogy Ferenc Ferdinánd rossz helyen autózik majd fél évvel később Szarajevóban. A harmadik szempont, ami miatt a ro-

mán tárgyalófél nem fogadta el Tisza javaslatait, az a Bukarestből érkező tanács volt. Az akkor már hatalmon lévő Brătianu kormány franciabarát vezetést jelentett Romániának és nem volt számára fontos, román nemzeti érdek, hogy Magyarország a románokkal történő megbékélés révén stabilizálja a helyzetét és egy belső konszolidáció ebbe az irányba elindulhasson. Ennek a tárgyalásorozatnak a kudarcra indította Tiszát arra, hogy egyfelől nyitva tartotta a kérdést, hajlandó volt, akár kisebb egyoldalú gesztusokkal is jelezni, hogy ő a románoknak barátja és jóindulatú támogatója a mérsékelt, a magyar állameszmével összeférő román nemzeti követeléseknek. Másrészt le kellett számolni azzal a gondolattal, hogy a románok és főként Románia a monarchia szövetségeseiként fog viselkedni egy eljövendő konfliktusban. Ezért Tisza új külpolitikai irányt kezdett kikísérletezni, amelynek a lényege az volt – s ezt egy 1914 tavaszi memorandumban fejtette ki részletesen –, hogy a bizonytalan hűségű Romániával, illetve a nyíltan ellenséges Szerbiával szemben Bulgáriával kell egy nyílt szövetségi szerződést kötni, mert ez az osztrák-magyar-bolgár együttműködés Szerbiát elszigetelheti, illetőleg Romániát elriaszthatja attól, hogy rátámadjon Erdélyre. Ezt a tervet azonban el kellett fogadtatni a többi osztrák, illetve német befolyásos döntéshozóval és e tekintetben folytak még a tárgyalások akkor, amikor 1914. június 28-án Szarajevóban

meggyilkolták Ferenc Ferdinánd trónörökösöt. Az ő halálával az erdélyi románság a legfőbb patrónusát és első számú reményét veszítette el, tehát, ha valaki őszintén gyászolta a trónörökösöt, akkor azok valószínűleg az erdélyi románok voltak. Másfelől ez a világháború kitéréséhez vezetett. Fontos megjegyezni, hogy Tisza István ellenezte a hadüzenet elküldését és ellenezte azt, hogy ezt a merényletet

a Szerbia elleni bosszúhadjáratra használják fel. Itt megint előkerül Erdély szempontja. Tisza azzal érvelt az osztrákokkal, illetve a németekkel folytatott tárgyalások során, hogy bár a monarchia Szerbiával szemben nyilván győzedelmes hadjáratot tudna folytatni az eltérő erőviszonyok folytán, de a szerbek leigázása maga után vonná természetesen a szerbek patrónusának, Oroszországnak a hadba lépését és ez már egyrészt egy nagy európai háborút jelentene, hiszen ebben az esetben Németország a monarchia oldalán, Franciaország az oroszok oldalán kapcsolódna be a háborúba és már itt vagyunk a nagy háborúnál. Másrészt az a tény, hogy a monarchia, Szerbia és Oroszország ellen egyszerre lenne lekötve, alkalmat nyújtana Románia számára, hogy ezt a nehéz helyzetét a monarchiának kihasználja és megtámadja Erdélyt. Márpedig – érvelt Tisza – erre, az egyszerre három ellenséggel egyidejű harcra a monarchia nincs felkészülve, ehhez nincs elegendő ereje, ezért ezt meg kell előzni. Megint javasolta a Bulgáriával való szövetség megkötését és a háború esetleges későbbi más ürrügére hivatkozva történő megindítását. Mindazonáltal az osztrák és különösen a német vezetők meggyőzték Tiszát arról, hogy ezek a félelmei nem valósak, illetve bizonyos követeléseit, így például a németeknek a Bukarestre való nyomásgyakorlását tekintve teljesítették. Így azután Tisza beadta a derekát, elküldték az ultimátumot, a hadüzenetet és megkezdődött a hábo-

rú. Rögtön ezután az erdélyi románok sietnek hűségnyilatkozatokat tenni Ferenc Józsefnek, a Habsburg dinasztának, illetve a magyar kormánynak, a magyar államnak és Tisza folytatja a kompromisszum-kereső politikáját az erdélyi románok irányába. Németország részéről komoly nyomás nehezedett Tiszára, ugyanis a németek attól féltek, hogy az engedmények nem elegendők és fenyeget Románia hadba lépése. Ezért arra akarták rávenni, hogy ennél sokkal messzebb menő engedményeket tegyen a románok javára. Területi autonómiát biztosítson, járuljon hozzá Erdély külön tartományra szervezéséhez. Tisza elutasította ezeket a német javaslatokat, amelyeket nem tartott célravezetőnek, ugyanis az ő meglátása szerint Románia magatartását nem az erdélyi románokkal való magyar bánásmód fogja elsősorban befolyásolni, hanem a világháború kimenetele.

A román kormány Tisza – és nemcsak Tisza – megítélése szerint azt a célt tűzte ki maga elé, hogy ahhoz az oldalhoz csatlakozik, amelyik nyeresre áll és amelyiktől a nemzeti aspirációinak a megvalósulását remélheti. Amennyiben az oroszok legyőzik az osztrák-magyar monarchiát, akkor Románia melléjük áll, megtámadja Erdélyt és elfoglalja azokat a románok lakta területeket Magyarországtól, illetve Ausztriától, amelyek a nagy román egység számára nélkülözhetetlenek. Ellenkező esetben, ha a központi hatalmak zúznak szét Oroszországot, akkor Románia a központi hatalmak mellett maradva, Besszarábiáért lépne harcba és Oroszországra támadna rá. 1916-ban aláírták a bukaresti titkos szerződést az Antant országaival, amely nem csak Erdélyt, hanem a teljes Bánságot, Bukovinát, Partiumot, sőt az Alföld bizonyos területeit is Romániának ígérte az azonnali hadba lépés fejében. A románok hadat üzentek a Monarchiának és megindították a támadásukat. A magyarországi románság politikai vezetői elítélték Románia támadását és újból hűséget esküdtek Ferenc Józsefnek, a Habsburg birodalomnak, illetve a magyar államnak. Románia támadása gyakorlatilag lehetetlenné tette mind Tisza, mind a későbbi magyar kormány számára, hogy egy felfokozott, ingerült nemzeti magyar közhangulatban a románokkal szemben látványos jóindulatot tanúsítsanak. Románia és ebből következően az erdélyi románság jelentős része is a magyar közvélemény szemében egy áruló, egy ellenséges szomszéd állam, illetve nemzet volt, akikkel szemben csak a győzelem, a kíméletlen harc az egyetlen lehetséges kezelési eszköz. Innentől kezdve a románokkal szembeni megértő, Tisza-féle politikának a

jövője meglehetősen nehéz helyzetbe kerül. Tisza pozíciója is megingott és amikor Ferenc József meghalt, 1916 végén, akkor az új uralkodó, IV. Károly hamarosan Tiszát leváltotta és jobb alternatíva híján az ő nacionalista ellenzékét bízta meg Magyarország irányításával. Ezzel rosszabb helyzetet teremtett az erdélyi románság számára, hiszen az új magyar kormányzat csak a nemzetiségekkel szembeni kemény fellépéssel tudta magát népszerűvé tenni. A magyar nacionalista kurzus Tisza bukása után részben az erdélyi magyar konzervatív földbirtokos réteg támogatásával kormányzott. Ennek a lobbynak a jellegadó politikusa volt Bethlen István gróf, aki nagyon keményen elutasított mindenféle kompromisszumot a románokkal. Az ő erdélyi látószögéből nézve a budapesti nagy politikai kompromisszumoknak az erdélyi magyar vezetők és az erdélyi magyarság fogja meginni a levét. Ezért ő nagyon élesen elítélte Tiszának a románokkal folytatott tárgyalásait is. Azt gondolta, lehet, hogy országos szinten vagy 40 választókerület átengedése a Román Nemzeti Pártnak nem egy jelentős tényező, így is csak 10%-ot tesznek ki majd a parlamentben, de ez a 30-40 választókerület bizonyos erdélyi régiókban valamennyi választókerületet jelentené és ezzel ezek a területek a magyarság számára – az ő megítélése szerint – teljesen elvesznének. Ebben az új Tisza utáni kormányzatban Bethlen és a hozzá hasonló nézetek előtérbe kerültek.

A háború 1918 elején hatalmas fordulatot vett, a bolsevik hatalomátvitel után Oroszország kilépett a háborúból és polgárháborúba süllyedt. Ez a németeknek és a központi hatalmaknak egy utolsó esélyt kínált arra, hogy megnyerjék a háborút, Romániának pedig esélyt adott Besszarábia megszerzésére. Az Antant valamennyi fronton sikereket ér el és a központi hatalmak egymás után belátják, hogy ezt a háborút nem érdemes, nem lehet tovább folytatni. A románok felújítják az Antant-kapcsolatot, ami lehetőséget biztosít Erdély megszerzésére is. Vagyis mindkét egykori nagyhatalmi szomszédjuk, Oroszország és a Monarchia rovására is, maximálisan sikerül nemzeti aspirációikat foganatosítani. A tanulság számomra az, hogy Erdély sorsát a modern történelem folyamán nagyon ritka esetben határozták meg valóban Erdély lakói. Sok esetben ugyan látzólagosan, egy részüket megkérdezték arról, hogy mi legyen, de akkor a másik részt nem. Erdély és a benne élő emberek sorsát egész egyszerűen a fejük fölött, külső, nagyhatalmi vagy dinasztikus érdekek, külső politikai kompromisszumok határozzák meg.